
Vlagyimir Monomah unokája – Borisz Kalmanovics, a kalandor herceg

Az oroszországi történettudomány talán legrepresentatívabb intézetében, az Oroszországi Tudományos Akadémia Oroszország Története Intézetében működő kicsiny, de tekintélyes Rusz kutatócsoport munkatársa *Mihail Konsztantyinovics Juraszov*, aki a rusz–magyar kapcsolatokat, s általában a korai magyar történelem a Rusz számára is releváns kapcsolatrendszerét (például a magyar–kazár viszony kérdését, a besenyők európai megjelenésének problematikáját) kutatja. (Már önmagában figyelemre méltó, hogy a Rusz kutatásának e leginkább reprezentatív oroszországi intézetében, amelyben csak néhány, mindösszesen hét kutató dolgozik státuszban, egy, a korai magyar történelemmel foglalkozó történész is helyet kapott).

A nagydoktori disszertációját 2018 tavaszán a XII. századi rusz–magyar kapcsolatok témájában megvédő M. K. Juraszov 2016-ban Szentpéterváron, a patinás Nauka kiadónál megjelent, *Vlagyimir Monomah unokája. Borisz Kalmanovics, a kalandor herceg* című könyvében a magyar középkor egyik legelszántabb trónkövetelője, Kálmán fia Borisz életútját vázolta fel. Borisz személyében Salamon és Dávid herceg, illetve az Álmos és Predszláva Szvjatopolkovna frigyéből világra jött (II.) Béla után az Árpádok és Rurikidák vérvonala egyesült, de ő, ellentétben az előbb említett uralkodókkal vagy a szintén keleti szláv anyától származó, III. Istvánnal vagy III. Bélával, soha nem foglalhatta el Magyarország trónját, bár (minden valószínűség szerint) I. (Könyves) Kálmán fia volt.

M. K. Juraszov könyve tulajdonképpen két nagyobb részből áll, az elsőben Borisz életútját tekinti át a források tükrében, a másodikban a Boriszhoz kötődő historiográfiai „legendákat” szemléli és ad róluk véleményyt.

Az első rész első fejezetében az írott források alapos, sőt, mintaszerű áttekintését olvashatjuk. Ez a fejezet velős, lényegre törő, a nemzetközi szakirodalom széles körű, főlényes ismeretéről árulkodik. Keleti szláv forrás egyáltalán nem említi Boriszt, csak anyját, a hűtlenségen kapott és Kálmán által hazazavart Jevfimija (Eufémia) Vlagyimirovnát, az összes informáci-

ónk erről a történelmi személyről a magyar, cseh, német latin nyelvű irodalomban olvasható, valamint néhány bizánci kútfőben.

Juraszov röviden, de lényegbe vágóan ismerteti a Borisz személye körüli immáron évszázados léptékű, az orosz, lengyel, osztrák, magyar szerzők által megjelenített historiográfiát, de néha mintha talán túl is értékelődne a „főhős” személye. A folyton kudarcot valló Borisz végül is csak marginális szereplője volt a XII. századi magyar történelemnek, semmilyen „kultusz” (sem népi-, sem egyházi-, sem hivatalos) nem épült fel köréje, így első olvasatra mehökkentőnek tűnhet a szerzőnek az a véleménye, miszerint a XVIII. század második felében az osztrák történészek azért kezdtek mítoszokat építtetni Borisz köré, hogy Galícia (Galics) Ausztriához csatolását (1772), úgymond, „legitimizálják.” Az irodalom áttekintése során M. K. Juraszov meglehetősen éles bírálatban részesíti azokat a magyar vagy más külföldi szerzőket, akik szerinte nem kellőképpen ismerik a vonatkozó orosz irodalmat, vagy módszertani-forráskezelési szempontból nem kellőképpen alaposan jártak el.

Kálmán uralma idején remek kapcsolatok épültek ki Magyarország és Kijev (Szvjatopolk Izjaszlavics) között, s Kálmán viszonyát Svjvatopolkkal az sem rontotta meg, hogy a magyar király testvére és riválisa, Álmos Kijevből szerzett magának feleséget, Predszlávát, Svjvatopolk lányát (1104), aki II. Béla királyunk édesanyja lett. M. K. Juraszov véleménye szerint a Rusz 1111-es sikeres, a Sztjeppe (a kunok) elleni hadjárata, tehát megnövekedett nemzetközi tekintélye vezette Kálmánt arra, hogy Kijevből szerezzen magának feleséget, első neje, a szicíliai normann Felicia (feltehetően inkább ismeretlen nevű) halála után. Továbbá, Kálmán, úgymond, be akarta biztosítani ágának öröklését, mert aggaszthatta örököse, II. István egészségi állapota (aki valóban fiatalon, alig harminc évesen hunyt el, örökös nélkül). Jevfimija és Kálmán frigyére 1112-ben kerülhetett sor, a feleség elüldözésére 1114-ben, csak azt követően, hogy 1113-ban Kijevben is hatalomváltás következett be. Svjvatopolk Izjaszlavics hosszú, húsz éves uralmát követően Vlagyimir Monomah, Jevfimija apja foglalhatta el a nagyfejedelemséget. Kijev és Magyarország a házasságtörési affért követően potenciális ellenfelekké váltak, miközben Kálmán riválisa, Álmos felesége is Rurikida volt. A kijevi-magyar kapcsolatokban Jevfimija elűzése után csak olajat öntött a tűzre Álmos megvakítása és Predszláva fia, Svjvatopolk unokája, azaz Béla herceg szemének kitolása és tervezett kasztrálása. Volt olyan kutató (*A. V. Nazarenko*), aki azt feltételezte, hogy Vlagyimir Monomah a történetek hatására katonai hadjáratot vezetett volna Magyarország ellen, de ennek nincs forrásos alapja. Maga Álmos végül bizánci segédlettel próbálta elfoglalni

Magyarország trónját 1125 után (meghalt 1127-ben) és Bizáncban bukkant fel a vélhetően Kijevben született, gyermekkorát a Ruszban töltő Borisz is. M. K. Juraszov a kutatók többségéhez hasonlóan nem tartja meggyőzőnek, hogy az 1128-as, II. István elleni felkelésben főszerepet játszó Bors ispán Borisszal lenne azonosítható.

A gyermektelen II. István kijelölt örököse unokafivére, Saul lett volna. *Makk Ferenc* véleménye szerint, ami Juraszov szerint is meggyőző, II. Béla megkoronázására csak Saul korai halála után kerülhetett sor, ez az oka, hogy szokatlanul hosszú idő telt el II. István halála és II. Béla trónralépése között. Ebben a bizonytalan helyzetben kívánta érvényesíteni uralmi szándékait Borisz, lengyel és rusz támogatással, de a magyartól független lengyel történetírás szerint a magyar elit egy része is támogatta Boriszt. 1135 és 1145 között semmilyen adat nincs arra vonatkozóan, hol járt Borisz és mit csinált. Legközelebb 1146-ban tűnt fel, amikor VII. Lajos francia királyhoz fordult, megtudva, hogy az a Szentföldre készül. 1147-ben Borisz is jelen volt a francia király Magyarországon átvonuló seregében, amiről a magyar udvar is tudomást szerzett. Ezután kénytelen volt ismét menekülni, 1151-ben pedig bizánci segítséggel próbálkozott. Ez volt az első eset a magyar történelemben, amikor egy magyar trónkövetelő bizánci támogatással tört Magyarországra ellen. Borisz 1156 előtt halt meg, feltehetően valahol bizánci területen.

A könyv második részében különböző historiográfiai mítoszokat „leplez le” a szerző. Hogy miszerint Borisz Predszláva Szvjatopolkovna gyermeke lett volna (*Cornides Dánieltől* eredő, és még a XX. században is élő „mítosz”); hogy Borisz nem is Kálmán fia volt; hogy beházasult a Piast-udvarba; hogy Borisz volt az első halicsi fejedelem (ez utóbbi kettő a Nagylengyel krónika vitatható értesülésein alapszik); hogy Borisz azonosítható az 1128-as Bors ispánnal (amint ezt még a XIX. században felvetette *V. G. Vasziljevskij* orosz bizantológus, majd a nyomán *Hodinka Antal* révén terjedt el a magyar történetírásban), stb. A könyv ezen része ismételtelen meggyőzi az olvasót arról, hogy a szerző kiválóan ismeri a Boriszra vonatkozó többnyelvű irodalom XVIII. századtól máig terjedő történetét.

Néhány apró megjegyzés: a szerző teljes bizonyossággal állítja, hogy az első magyar krónikaszerkesztményt 1060 körül állították össze, noha ez a kérdés vitatott. Eléggé homályos, hogy tulajdonképpen mit is gondol a szerző a Borisznak esetlegesen 1132-ben nyújtott rusz segítségről. A kérdés részletes tárgyalása olvasható a 89–98. oldalon, de a szerző fogalmazása dodonaian homályos, sőt, ellentmondásos: a 98. oldalon az szerepel, hogy a Ruszból egyetlen fejedelem sem vett részt Borisz oldalán az 1132-es hadjá-

ratban; a 216. oldalon már az olvasható, hogy Andrej Vlagyimirovics volhíniai fejedelem támogatta Boriszt a sajói csatában.

Összességében, Kálmán fia Borisz részletes, igen alapos életrajzát, nagy historiográfiai kitekintéssel, az irodalom részletekbe menő ismeretével állította össze, M. K. Juraszov. Könyve bizonyosan megkerülhetetlen irodalom lesz a kérdéssel foglalkozók számára. Másrészről viszont sajnálhatjuk, hogy a szerző csak elvétve keresi a választ a miértekre: például hogy túl a magától értetődőnek tűnő nyers hatalmi kérdéseken és intrikákon miért is voltak mégis Borisznak magyar támogatói 1132-ben, kik ők és mit akartak, megjelenítettek-e valamilyen alternatívát; miért lehetett esélye Borisznak 1132-ben, és miért nem volt esélye 1146-ban, stb. Talán jobban „kontextusba” kellett volna helyezni a könyv főhősét (a magyar történelem kontextusába, vagy akár az európai történelem összefüggéseiben ábrázolva ezt a Franciaországtól Bizáncig tevékenykedő, helyét kereső Rurikida kalandort), ám helyett csak az életrajzára vonatkozó, az írott forrásokban olvasható, eltérően értelmezhető értesülések dicséretre méltóan alapos, aprólékos boncolgatását láthatjuk (pl. mikor került Borisz Bizáncba; pontosan melyik évben halt meg 1151 és 1156 között?). Összességében mégis örömteli és pozitív, hogy a magyar történelem e különös alakjáról egy számunkra is fontos monográfia született Oroszországban.

M. K. Juraszov, Vnuk Vlagyimira Monomaha. Borisz Kalmanovics, knyjaz’ avantjuriszt. (Vlagyimir Monomah unokája – Borisz Kalmanovics, a kalandor herceg) Szankt-Petyerburg, Nauka, 2016.

Gyóni Gábor